

Meštani na Staroj planini vode bitku protiv privatnih investitora koji grade, ili imaju nameru da grade, male hidroelektrane – uprkos zdravom razumu, zakonima i preporuci Zavoda za zaštitu prirode, koji upozorava na opasnost od uništavanja jedinstvenog ekološkog sistema. Na Staroj planini, u parku prirode i staništu zaštićenih životinjskih vrsta kao što su vidra, potočni rak i potočna pastrmka, ris i mrki medved i još stotinak zaštićenih i strogo zaštićenih vrsta, planira se izgradnja 58 malih hidroelektrana samo na teritoriji Pirotskog okruga. Izgradnja 43 elektrane planirana je u zoni prvog stepena zaštite, gde je gradnja zabranjena. Kada se u korita planinskih reka ukopaju cevi, u kojima bi se tokom letnjih meseci život odvijao na biološkom minimumu, dolazi do isušivanja njihovih korita. Tako bi deset odsto evropskih vrsta riba bilo ugroženo, a zbog remećenja podzemnih voda pijaća voda u celom okrugu bila bi dovedena u pitanje.

Meštani selâ na Staroj planini već duže od godinu dana bore se protiv ukopavanja cevi i odlučni su da investitorima ne prepuste ni jednu jedinu kap vode.

Bitka za Toplodolsku reku: Meštani selâ na Staroj planini nisu prvi put u situaciji da moraju samoorganizovano da brane svoju životnu sredinu. “Priča počinje 1990. godine”, kaže za “Vreme” Aleksandar Jovanović-Ćuta iz sela Temska udaljenog petnaest kilometara od Pirotâ. “Tada je počela izgradnja brane, na mestu koje se zove Zavoj.” Zavojsko jezero, na mestu nekadašnjeg sela Zavoj, drugo je po veličini veštačko jezero u Srbiji. Nastalo je 1969. godine usled klizišta koje je pregradilo Visočicu i potopilo selo.

“Izgradnja brane na Zavojskom jezeru, koja je tada počela, uništila je živi svet nizvodno. Mi u Temskoj, kroz koju protiče Toplodolska reka, koju meštani zovu Temštica, tada smo ostali na biološkom minimumu”, priča Aleksandar. Onda se jednog dana pojavila ekipa sa bagerima da pregradi Toplodolsku reku, jer je “neko došao do zaključka da ona ima višak vode kada se tope snegovi sa Midžora, i da treba to iskoristiti”. Aleksandar Jovanović-Ćuta kaže da su pokušali da probiju tunel dužine sedam kilometara, i to bez građevinske dozvole, da je Temska tada fizički branila svoju jedinu reku, da je u više navrata bilo tuče “sa elementima za jedan dobar akcioni film”. Na kraju su uspeli da probiju dva kilometra tunela, a onda su odustali.

Izgradnja tunela nikada nije završena. Međutim, gradnjom brane neke životinjske vrste preusmerile su se na druge staroplaninske tokove i reke. “Nikada posle izgradnje brane nisam na Toplodolskoj reci video vidre”, priča Jovanović. Opština Piroto je tek 2007. godine donela odluku o zabrani nastavka gradnje na Toplodolskoj reci.

Vratiti veru u tunel: “Mala derivaciona hidrocentrala se gradi tako što uletiš s bagerom u reku i pritom sravniš sa zemljom sve što smeta. Zatim hvataš najvišu kotu da bi ukopao cevi u korito reke. Na taj način svu vodu, sa svim živim svetom, sjuriš u cev”, objašnjava

Jovanović.

Međutim, 2011. godine u Pirot stiže predlog da se obnovi gradnja na Staroj planini. U posetu tadašnjem predsedniku opštine Pirot (danas gradonačelniku) Vladanu Vasiću dolazi tadašnji ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (danas ministar rudarstva i energetike) Aleksandar Antić. Predlog je stigao spakovan u projekat o gradnji 58 malih vodenica, koje bi trebalo da obezbede lokalna domaćinstva minimumom električne energije, omogućće meštanima da sami melju svoje žitarice i pomognu razvoj lokalnog turizma. Antić tom prilikom ističe da je projekat gradnje na Staroj planini od ključnog značaja za energetska stabilnost Srbije i izgovara epsku rečenicu da “narodu treba vratiti veru u tunel”.

Sa izgradnjom vodenica na Staroj planini odbornici Opštine Pirot se jednoglasno slažu i predlog o obnovi gradnje biva usvojen. Promenom prostornog plana Opštine Pirot odlučeno je da se umesto vodenica izgradi 58 malih hidroelektrana. Lokalna samouprava ograđuje se da nema nadležnost nad procedurom pribavljanja dokumentacije, niti nad gradnjom.

Vucicu, pomagaj: Meštani Temske su u tome uočili novu pretnju po svoju reku, pa su počeli sa samoorganizovanjem. “Mnogo puta smo pokušavali da zakažemo sastanak sa gradonačelnikom Vladanom Vasićem, ali on nas do dana današnjeg nije primio”, kaže Jovanović. Prvu protestnu akciju organizovali su 21. jula 2017. u Temskoj kada su izveli performans “Molitva za Toplodolsku reku”. Od tada se spontano formirao pokret “Odbranimo reke Stare planine”, koji danas broji nešto više od 26.000 članova, a svakoga dana ih je sve više.

Samo nekoliko dana kasnije, u posetu Pirotu došao je predsednik Srbije Aleksandar Vučić kako bi obišao radove na rekonstrukciji škole za osnovno i srednje obrazovanje “Mladost”. Jovanović je ovo video kao priliku da se direktno obrati predsedniku. Kaže da je otišao na tu ceremoniju obilaska škole i rekao momcima iz obezbeđenja da moraju da ga puste da razgovara sa Vučićem, jer “nas ostaviše bez vode”. Pustili su ga. Pokušao je da ispriča Vučiću šta se dešava, na šta je on odgovorio: “O čemu se ovde radi? Zvaće vas ministar Antić lično.”

Prazne reci, zaludni izvestaji: “I zaista, Antić se javio sledećeg dana i zakazali smo sastanak u Beogradu za 25. avgust. Sastanku koji je trajao četiri i po sata prisustvovali su i tada novopečeni ministar zaštite životne sredine Goran Trivan i predstavnici Srbije šuma i Elektroprivrede”, priča Jovanović. “Antić je tada rekao da gradnja neće biti nastavljena bez saglasnosti meštana sela Temska, ali ta odluka nigde ne postoji, postoji samo zapisnik sa sastanka.”

Za Jovanovića je, međutim, bitnije da je ministar Trivan tada rekao da je Stara planina

dragulj od nacionalnog interesa, i da on neće dozvoliti narušavanje ljudskih naselja. Međutim, samo mesec dana kasnije počela je gradnja na Crnovrškoj reci (Opština Knjaževac) i Rakitskoj reci (Opština Babušnica), a meštani su odbranili reku Visočicu i sprečili početak gradnje kod sela Pakleštica (Grad Pirot).

Kako piše "Insajder", Zavod za zaštitu prirode je 2013. godine dao negativno mišljenje o izgradnji male hidroelektrane na Paklešnici, u blizini Zavojskog jezera, a reka Visočica pominje se kao stanište zaštićenih vrsta. Prethodna hidrobiološka istraživanja o uticaju malih hidroelektana na biljni i životinjski svet do sada nisu rađena.

Ministarstvo zaštite životne sredine u avgustu 2017. godine daje saglasnost da se počne sa izgradnjom male hidroelektrane na Paklešnici koju povlači šest meseci kasnije uz obrazloženje da su ustanovljene nove okolnosti koje prethodno nisu bile poznate, te da je Zavod sproveo istraživanje i ustanovio da je Pakleštica stanište retke vrste ribe i strogo zaštićene vrste raka. Investitor na Paklešnici, firma Pirak Hidro, tužila je Ministarstvo upravnom sudu, koji je presudio u korist investitora, zanemariвши poslednji izveštaj Zavoda za zaštitu prirode.

Cista voda: Kroz veći deo vodotokova na Staroj planini teče čista pijaća voda. Na sajtu evropskog društva za zaštitu reka Riverwatch stoji podatak da je 80 odsto voda iz 35.000 kilometara balkanskih reka koje su ispitali još uvek u dobrom stanju, da je 30 odsto gotovo netaknute čistoće. U ostalom delu Evrope je situacija obrnuta, 80 odsto reka je u lošem stanju.

Euronatur navodi da u balkanskim rekama živi 113 retkih vrsta riba, i bi da sa realizacijom ovih projekata za 10 odsto vrsta riba pretilo istrebljenje. Analiza ranjivosti voda na Staroj planini iz 2011. godine klasifikuje 47 odsto podzemnih voda kao umereno ranjive, a 28 odsto kao visoko ranjive podzemne vode.

Reka pod hipotekom: Previranja u vezi sa izdavanjem građevinskih dozvola i investicijama na Staroj planini kulminirala su jednim bizarnim detaljem: uvidom u katastar otkriveno je da je Rakitska reka stavljena pod hipoteku. Parcela od 124.020 m² na kojoj se nalazi Rakitska reka pod hipotekom je od avgusta prošle godine.

"Po Zakonu o vodama, sve vode u Republici Srbiji su prirodno bogatstvo i u svojini su Republike Srbije i kao takvo su javno dobro koje je neotuđivo", tumači za "Vreme" advokat Uroš Nedeljković. On kaže da se u članu 5 eksplicitno navodi da se javno vodno dobro koristi na način kojim se ne utiče štetno na vode i priobalni ekosistem i ne ograničavaju se prava drugih. Drugim rečima, bilo koja odluka koja je u suprotnosti sa ovim članom je, u najmanju ruku, protivzakonita, jer na to ukazuje i Ustav Republike Srbije u čl. 87, kao i u članu 83 gde se navodi da se sloboda preduzetništva može ograničiti radi zaštite zdravlja ljudi, životne

sredine i prirodnih bogatstava.

“Međutim, ovde je potka postavljena obrnuto, umesto da se nekome zabrani rad jer uništava prirodno dobro, država podstiče na uništavanje prirodnog dobra i zdravlja ljudi subvencionisanjem, a pre toga javašlukom i ignorisanjem sopstvenih zakona i struke”, ističe Nedeljković.

On dodaje da se u Zakonu o hipoteci u članu 5 navodi da predmet hipoteke može biti pravo na zemljište koje sadrži ovlašćenje slobodnog pravnog raspolaganja, a naročito pravo građenja, pravo preče gradnje, ili raspolaganja u državnoj, odnosno društvenoj svojini. “Ne vidim da je to ovde slučaj”, kaže Nedeljković. “Naprotiv. Čitava reka je stavljena pod hipoteku, a iz javnog uvida u katastar se ne vidi ništa više osim da se radi o javnoj svojini i da postoji teret – na reci.”

Primer gradnje na Rakitskoj reci verovatno je najdrastičniji primer kako gradnja na Staroj planini može da pođe naopako po lokalno stanovništvo. Osim što je reka pregrađena, put od sela Rakita koji vodi ka njivama na kojima rade meštani takođe je srušen, jer je investitorima bilo najlakše da tu polože cevi.

“Kada se počelo sa uništavanjem puta, policija je meštanima Rakite upala u kuće i oduzela im lovačko oružje”, priča Jovanović. “Meštani su tužili investitora što im je onemogućio da njivama priđu motornim vozilima, a investitor je tužio meštane što su ometali radove. Videćemo šta će od svega toga ispasti.”

Sto je predmet zaštite: Ekipa “Vremena” je u nedelju obišla lokaciju na Crnovrškoj reci, u Opštini Knjaževac, na kojoj je u toku izgradnja brane. Brana se gradi na najkomercijalnijoj turističkoj ruti na Staroj planini, između Kalne i odmarališta Babin zub. Na samo osam kilometara od Babinog zuba je planinski vrh Midžor, “krov Stare planine”.

U nedelju pre podne zatekli smo radnike koji kažu da nisu lokalci i da im se ne gubi vreme kada su već tu, pa rade i vikendima. Jutro je maglovito, reka šušti i pucketa. Na samo desetak metara od brane u izgradnji, na drugoj strani puta, nalazi se kuća. Ispred kapije zatičemo plavokosu devojčicu koja se igra sa dva šteneta pored parkiranog bagera. Dok se igraju, ona govori štencima da ne idu u baru koju je iskopao bager, kako se čini, u pokušaju provere da li u zemlji ima vode i koliko duboko treba da se kopa.

Sa mesta na kojem se trenutno odvijaju radovi kreće vodozahvat, nekoliko kilometara niz reku se sprovode cevi do mašinske hale koja se trenutno gradi i u kojoj bi trebalo da bude smešten generator.

Osim problema izazvanih gradnjom i uništavanja ekosistema, postavlja se i pitanje koliko bi uopšte energije mogle da proizvedu male hidroelektrane koje se ovde grade. “Na Rakitskoj reci otprilike ima vode da snabde dve grejalice. Govorimo o Potemkinovim elektranama”,

upozorava Jovanović.

Advokat Uroš Nedeljković kaže da je uništavanje reka koje se stavljaju na raspolaganje privatnim investitorima da prave mini hidroelektrane koje će proizvoditi količinu električne energije koja je na nivou statističke greške, a kojima će svi građani Srbije plaćati subvencije kroz svoje račune za struju, "civilizacijski nonsens".

"Ako država i lokalne samouprave suprotno Zakonu o zaštiti prirode dozvoljavaju uništavanje reka, a time flore i faune od kojih su mnoge vrste jedinstvene na svetu, dozvoljavajući divljanje privatnih investitora u strogim rezervatima prirode, postavlja se pitanje šta je uopšte predmet zaštite", ističe Nedeljković.

Udarac na turizam: Tokom prethodnih godina, dosta se govorilo, a čak se i ulagalo, u razvoj turizma na Staroj planini. Posebno se isticala pomoć seoskim domaćinstvima da rade na razvoju etno-turizma. Samo od Kalne do Babinog zuba ima četiri ili pet restorana i prenoćišta.

Turisti, međutim, već sada ne mogu da vide neke od lepota Stare planine koje su do pre samo nekoliko meseci mogli da vide. "Gradnjom na Crnovrškoj reci uništen je jedan slap od četiri metra (vodopadom se smatra sve iznad 5 metara), i tu voda više ne teče", kaže za "Vreme" turistički vodič Milan Stojaković, koji već nekoliko godina aktivno vodi ture po Staroj planini. "Tu gde turisti treba da sednu i da odmore, položene su cevi. Oko Visočice, gde bi jednoga dana mogle da se rade ture kajakom, i u blizini klisure Vladikine ploče planira se izgradnja hidroelektrane 'Pakleštica'. Jasno je da se na taj način uništava turizam", smatra Stojaković.

On kaže da Stara planina treba da se sačuva jer je po mnogo čemu specifična. U tim predelima rastu stoletne bukve. Pored toga su turski uticaj i dugogodišnja istorijska tenzija sa Bugarskom dali ovom kraju jedinstven pečat. Tu se proizvode odličan med, jagnjetina i izvrsni mlečni proizvodi, a sada je sve to ugroženo.

"Na putu ka Babinom zubu već se vidi deo uništene prirode", priča Stojaković. "Zabrinut sam za to kako će se situacija dalje odvijati, ali se nadam da ćemo uspeti da očuvamo ovaj rezervat prirode."

Veliki deo seoskog stanovništva na Staroj planini živi u starim, trošnim kućama. Tamo se još uvek mogu videti kuće lepljene od slame i blata, sa kojih otpada bela fasada od mešanog kreča. Na nekim kućama su očuvane boje od prirodnih pigmenata, u nijansama crvene, plave i zelene, kakve se verovatno ne mogu videti nigde drugde.

Selu Gostuša, specifičnom po kućama od kamena, takođe preti opasnost od izgradnje hidroelektrane na Gostuškoj reci. Selo Pakleštica, u kojem se još uvek čuva tradicija prolećnog klanja bika ne bi li se umilostivile sile prirode da donesu dobru godinu, uveliko je

u opasnosti. "To što će se nekoliko stotina ljudi zaposliti u postrojenjima za novac koji je nepristojno mali, neće omogućiti nijednom kraju da živi, već naprotiv, to je poruka da ljudi treba što pre da umru jer nisu potrebni ni državi, a ni privatnim investitorima", smatra Nedeljковиć.

Protesti i apeli: Udruženje "Odbranimo reke Stare planine", koje danas broji oko 26.000 članova, pre nekoliko sedmica pokrenulo je peticiju "Sačuvajmo reke Stare planine". Potpisivanje peticije je završeno u nedelju, a organizovano je u Pirotu, Beogradu, Nišu, Kikindi i još desetak drugih gradova u Srbiji. Građani su se sami organizovali da prikupljaju potpise, a koordinacija aktivnosti u najvećoj meri odvija se preko Fejsbuk grupe "Odbranimo reke Stare planine". Do sada je prikupljeno oko 10.000 potpisa. U Pirotu, na čijem širem području živi skoro 59.000 stanovnika, prikupljeno je oko 4000 potpisa. Peticija će krajem ove nedelje biti upućena UNESCO-u, sa nadom da će međunarodne organizacije i institucije reagovati i pomoći meštanima da speče gradnju na Staroj planini.

Veliko protestno okupljanje u Pirotu najavljeno je za 2. septembar, a cilj je da se na protestu okupi bar 5000 ljudi.

"Peticiju potpisuju i članovi SNS-a", kaže aktivista Saša Popović, koji je u subotu na gradskoj pijaci u Pirotu pozivao građane da potpišu peticiju. Filip iz Beograda, koji je potpisao peticiju, kaže da se seća neuprljane prirode u kojoj se igrao kao dečak. "Padne mrak, ne čuješ ništa osim reke, nema svetla i nema nikakve buke. Ne bih želeo da se to promeni, zato sam potpisao peticiju."

"Borba za reke u celoj Srbiji uzima maha", objašnjava Milica Marušić, aktivistkinja udruženja "Odbranimo reke Stare planine". Ona kaže da se u Srbiji planira izgradnja više od 850 malih hidroelektrana, a da iskustva ljudi u područjima gde su ove hidroelektrane podignute (na rekama Jošanica i Samokovka, na Kopaoniku) jasno ukazuju da ovakva gradnja nema milosti prema životnoj sredini i predstavlja pretnju kako za živi svet tako i za resurs bez kojeg ne možemo da opstanemo - vodu.

"Tamo gde niču hidroelektrane, rečna korita ostaju prazna, a to je u današnje vreme, kada svest o prirodnim resursima i borba za njih raste i razvija se, jednostavno nedopustivo", kaže Milica.

Apel "Spasimo reke Stare planine" dobio je pisma podrške uvaženih profesora sa Šumarskog, Biološkog i Poljoprivrednog fakulteta, kao i pisma podrške 15 nevladinih organizacija koje se bave pitanjima održivog razvoja. Marušićeva ističe da je cilj da se dokaže da je planirani projekat izgradnje malih hidroelektrana, koji se građanima predstavlja kao "projekat održivog razvoja", u stvari neodrživ.

"Želimo da pokažemo da u našoj zemlji postoje ekološki osvešćeni ljudi, organizacije i

institucije”, zaključuje Marušićeva.

Savez mesnih zajednica Stare planine je u aprilu ove godine dobio godišnju nagradu na polju ekologije “Zeleni list” koju dodeljuju RTS, Radio Beograd 2 i Pokret Gorana Vojvodine. U obrazloženju nagrade navodi se da je “za doprinos borbi u očuvanju prirodnih vrednosti Stare planine i suprotstavljanje izgradnji mini hidroelektrana na rekama Visoka, Savez mesnih zajednica Stare planine i građana Pirota - prirodno pravo na životnu sredinu i potencijale”.

Nagradu je otišao da primi Aleksandar Jovanović-Ćuta. “Nisu nam potrebne zahvalnice, nego naše reke”, rekao je Jovanović na dodeli. “Reke nestaju, gradnja se posmatra kao vrhovni zakon i radi protiv interesa prirode i građana Srbije, štancaju se građevinske dozvole”, dodaje on za “Vreme”. “To je borba koju moramo isterati do kraja, to je borba za goli opstanak. Šta da rade ljudi na Staroj planini ako nam uzmu vodu? Da se iselimo?” Iz udruženja “Odbranimo reke Stare planine” kažu - prirodno pravo na životnu sredinu i potencijale. “Nećemo im dati ni kap vode, i odlučni smo da se za to borimo do kraja.”

Izvor: vreme.com